

**AUGUST PI I SUNYER,
UNIVERSITARI, HUMANISTA, CIUTADA**

JOSEP ALSINA I BOFILL
De l'Institut d'Estudis Catalans
Ex-President de la Societat Catalana de Biologia

Tots els que han conegut August Pi i Sunyer sigui personalment, sigui a través de la seva obra, saben molt bé que no podia ésser més a les antípodes del científic abstret en la seva feina específica, hermètic al que no ho fos sinó que tingué sempre l'esperit obert a totes les inquietuds collectives del seu país i del seu temps. Tots els anhels nobles l'atragueren i l'apassionaren fins a compartir-los. Penso que humanisme vol dir, en sentit extens, amor a la condició humana, interès per totes les facetes de l'activitat espiritual de l'home, enriquits un i altre amb un afany d'harmonia entre les diverses opcions, i amb un sentit de coordinació, de síntesi entre les diverses disciplines. Si és així, August Pi i Sunyer és un perfecte exemplar d'humanista. Però no pas un d'aquells humanistes fredament intel·lectuals que s'acontenten amb la pura elucubració, sinó que és un humanista dinàmic que sent i projecta un noble desig d'intercomunicació. Per això veiem que, al costat del científic, protagonista junt amb Ramon Turró del moment més brillant de la investigació a Catalunya, s'alça un Pi i Sunyer apassionat per la Universitat, per la càtedra, per la professió, per la política, per la literatura, per la música i per la seva mar de Roses per la qual navegà tantes hores i el record de la qual serà obsessiu a la seva vellesa. De fet, August Pi i Sunyer personificava el tipus de científic que ell mateix havia proposat amb les paraules que cloïen el discurs sobre «La fam dels pobles» pronunciat a la Reial Acadèmia de Medicina. Hi deia: «Jo sé bé que el meu discurs no té to acadèmic. No me'n peneixo. Tots nosaltres hem demostrat que sabem tancar-nos en aquestes parets i discutir sàviament sobre temes difícils... Però les acadèmies no poden desentendre's de la vida de tothom; amb els seus dolors i penes i les seves alegries, les seves esperances i els seus desenganys... La nostra missió no acaba en la recerca freda dels secrets de la vida. Vivim submergits en el món i ens hi devem... Que cadascun de nosaltres procuri ésser cada dia una mica més bo, senzillament, humilment, fermament.»

* * *

Si els antecedents familiars compten, els d'August Pi i Sunyer no podien ésser més acusats ni més coincidents. El llinatge Sunyer, entroncat després amb el de Pi, dóna en set generacions, que s'estenen per dos segles i mig, divuit metges. I ja el primer dels coneguts, Francisco Sunyer, no és un metge qualsevol. De Roses estant, on exerceix al tombant del segle XVIII, envia a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona notes sobre problemes mèdics que l'acrediten com a home inquiet i intuïtiu. I també en el camp cívic apareix com una figura de trets acusats, ben enquadrada —diu Carles Pi i Sunyer— en l'època en què va viure: època de la revolució francesa i de la guerra napoleònica. Més ençà, trobem en aquesta família excepcional l'avi matern d'August, Sunyer i Capdevila, personatge gairebé llegendari. Home d'estudi i de revolta, metge de grans condicions, que aconseguí tres bones clientele, successivament a Figueres, a Barcelona i a Madrid i que hagué d'abandonar per les vicissituds de la seva vida política. Cabdill de l'alçament federal de l'Empordà el 1868, fou alcalde popular de Barcelona i després ministre d'Ultramar a la primera República. Esvanits els seus somnis polítics, es retirà a Roses, on visqué serenament la posta de la seva vida.

El primer Pi entroncat amb la família Sunyer fou Josep Pi —avi patern d'August—, capità de navili que feia la ruta de les Amèriques.

Les tres grans afeccions d'August Pi i Sunyer —la medicina, la política i la mar— queden, doncs, premonitòriament definides en la constel·lació dels seus pròxims avantpassats.

Les paraules de l'enyorat doctor Domingo ens han descrit la formació científica de Pi, la seva cristallització i projecció com a home de recerca, i han esbossat els trets de la seva obra científica. Però això és una altra història —una altra gloriosa història— que no he de contar. Pensem ara que a partir del 1916 August Pi i Sunyer és professor universitari de fisiologia a Barcelona; i aquests dos mots, professor i universitari, destaquen dues de les altres i variades facetes de la seva personalitat. I de les més eminents.

Jo no vaig tenir-lo de professor. Quan jo vaig cursar la Fisiologia, el 1922, August Pi va patir la darrera envestida de la tuberculosi, veritable flagell del llinatge Sunyer que s'endugué, entre altres, el seu pare. Llavors era a Davos seguint els tractaments de l'època, i el meu curs fou professat pel seu germà Santiago —molt jove encara—, al qual sempre he agraït l'amor i l'eficàcia que posà en aquesta suplència. Més tard, reinstal·lat August en la docència, vaig assistir pel meu compte a moltes de les seves classes pel gust de sentir-lo i per les ganes d'aprendre.

I encara em sembla que el veig i el sento. Alt i ben plantat, gairebé imponent dalt la tarima, descabdellava les seves lliçons, que resultaven autènticament magistrals. Reunien les dues qualitats que tot bon professor ha de mirar de donar-li-les: claredat i concisió. Amb les seves veu greu i emissió pausada exposava l'estat actual de cadascun dels temes tractats, sense escamotejar cap dels problemes que plantejaven i que encara no eren resolts; però sense que aquests interrogants enterbolissin la visió que l'alumne n'havia de tenir. Sovint, potser en moments en què afinava un concepte o la manera d'expressar-lo, adoptava una actitud ben peculiar: mirava un xic de reüll, l'ull mig cluc i la cella enarcada, com si fes punteria. L'exposició que feia del programa no era rutinàriament sistemàtica sinó fins a cert punt selectiva; és a dir, que en cadascun dels cursos donava una atenció preferent i una exposició més prolixa a aquelles matèries que, segons ell estimava, implicaven qüestions de més palpitant actualitat. Mai no treien el cap en les seves lliçons velleitats exhibicionistes, el pecat més greu que pot cometre el professor que vol ésser alguna cosa més que un funcionari docent.

Amb aquestes condicions expositives, amb la seva dedicació a la Càtedra, August Pi i Sunyer incorporava totes les qualitats d'un excel·lent professor; però, per poc perspicaços que fossin els seus alumnes s'adonaven que era molt més que això. Hom hi percebia clarament quelcom de radicalment distint i decisiu: l'afany de suscitar en els seus alumnes una il·lusió intel·lectual. I dic radicalment decisiu perquè aquest «quelcom» és el que marca la frontera entre professor i mestre; o potser millor, el tret d'enllaç entre un i altre. Perquè bon professor pot ésser-ho qui conegui bé la seva disciplina i tingui el do de la claredat expositiva, però només és mestre qui considera la docència com la meta d'una vocació; una vocació que comprèn l'íntima fruïció cognoscitiva de la pròpia disciplina, el desig d'encarrilar els problemes que constantment planteja i el goig d'encomanar als deixebles el mateix amor i les mateixes inquietuds. Doncs bé; el que hom captava en les lliçons d'August Pi i Sunyer era l'alè del mestre autèntic.

* * *

Una de les preocupacions de Pi i Sunyer fou la universitat. Amb la seva fervorosa vocació de professor i de mestre va viure com tants i va patir com alguns les llacunes i defectes de la universitat espanyola.

A Catalunya els defectes i les llacunes encara eren més greus perquè la universitat ignorava tots els aspectes de la cultura específicament catalana. Hi havia, doncs, un divorci entre la universitat i la major part de la intel·lectualitat del país que no podia moralment formar-se

ni treballar en institucions alienes a l'esperit de Catalunya. Conseqüència d'aquest divorci —i per tal de superar-lo— fou la creació de l'Institut d'Estudis Catalans el 1907.

La consciència de la necessitat urgent de reestructurar d'arrel la universitat era sentida també per alguns altres professors; no gaires. Pi i Sunyer es convertí, per un imperatiu moral, en un apassionat apòstol de la renovació universitària. Aquestes premisses menaren als Congressos Universitaris Catalans. El segon, que es reuní el 1918, fou presidit per ell i en fou secretari un estudiant que es deia Josep M. Batista i Roca. Les conclusions d'aquest II Congrés vénen a ésser un projecte d'Estatut, l'esperit del qual fou definit així per Francesc Layret: «La Universitat ha d'ésser abans que tot l'òrgan propulsor de la cultura catalana; aquesta condició, més que a la singularitat, ha de tendir a entroncar l'esforç del poble català al patrimoni espiritual de la humanitat.»

Un any més tard, el 1919, el ministre d'Instrucció Pública, Cèsar Silió, ordenà per decret que les universitats d'Espanya elaboressin un projecte de règim autòndmic. En el claustre general que es reuní per a discutir-lo, August Pi i Sunyer presentà com a vot particular el projecte d'Estatut que havia estat aprovat en el Congrés de l'any abans. La majoria dels professors que formaven el claustre no l'acceptà. Silió dimití i tot quedà aparentment com sempre. Explicant la proposta, Pi i Sunyer deia: «El nostre desig és el de constituir la gran universitat, no la universitat tancada en l'edifici de la seva plaça i en el del carrer de Casanova, sinó la universitat de l'esperit que ha de comprendre totes les institucions sàvies de Catalunya que tinguin prou categoria i prestigi. És així com la universitat arriba a compenetrar-se amb un poble.»

I jo diria que gràcies a aquesta compenetració i només quan existeix, universitat i poble poden llaurar un mateix solc: el destí històric de llur país.

Fins el 1933 res no es pogué fer.

Amb l'adveniment de la II República es repeteix una constant de tota la història docent: situacions liberals promouen realitzacions culturals i universitàries d'alt nivell. I cada vegada que la reacció triomfa totes les millores assolides queden anul·lades. Però, desapareguda la situació adversa, hom recomença amb el bagatge de l'experiència adquirida i s'arriba a formulacions noves dels mateixos objectius.

El mateix dia 14 d'abril de 1931 es constitueix una comissaria per a regir la universitat i preparar-ne la reestructuració. En formen part Pi i Sunyer, Serra Húnter, Fontserè, Soler i Batlle i Josep Xirau. Excepte aquest, que era molt jove, tots havien participat en el II Congrés Universitari; i el projecte d'Estatut que elaborà la Comissaria és, en

línies generals, igual que el que va sortir d'aquest Congrés. El projecte quedà enllestit a finals de maig de 1931, però va trigar dos anys a ésser aplicat. Com podeu veure, la lentitud en els traspassos ve de lluny.

La universitat quedà regida per un Patronat presidit per Pompeu Fabra i del qual naturalment August Pi i Sunyer formava part. La realització a mans del Patronat prengué una volada exaltadament constructiva. En poc més d'un any la universitat fou estructurada d'acord amb el més exigent criteri pedagògic i d'acord amb la realitat i, sobretot, amb les aspiracions culturals del país. Se n'obriren les portes i hi entraren persones i institucions d'indiscutible prestigi. Fou multiplicat el personal docent, la qual cosa va permetre una relació més íntima i eficaç entre professors i alumnes; foren racionalitzats els cursos i les proves d'aptitud; foren ennoblits els locals i dinamitzats laboratoris i biblioteques. El que no aconseguí el Patronat fou l'assentiment unànime del nostre raquític món universitari. En realitat la reforma incidí profundament només en dues facultats: la de Filosofia i Lletres i la de Medicina. En aquesta, gràcies a l'esforç de Pi i Sunyer, d'Antoni Trias —també membre el Patronat— i de Joaquim Trias, que llavors n'ocupava el Deganat. I el que és més sorprenent i lamentable: 42 catedràtics de la Universitat de Barcelona es van dirigir al Patronat per retreure-li que la seva gestió era perjudicial per a la bona marxa de la universitat i per a l'esdevenidor de la cultura a Catalunya. Això confirma el que Pi i Sunyer va dir: «que el Patronat es mantenia comptant solament amb dos suports: la Generalitat i els estudiants». Ja veieu que el govern de la República en quedava al marge. Ni llavors ni mai el govern de l'estat ha comprès el que assenyalava Josep Xirau: «Allò que l'estat ha de protegir a Catalunya és la cultura catalana, que és —i no hi ha paradoxa— la de l'Estat espanyol a Catalunya.»

Dissortats esdeveniments polítics foren el pretext (octubre de 1934) perquè l'estat desfés l'obra del Patronat. Poc després, August Pi i Sunyer deia en una conferència, aquí mateix, a l'Ateneu Barcelonès: «Jo no sé què passarà... Però vull ésser entusiasta una vegada més. Si altra cosa no, hem aconseguit quelcom de fonamental: que el problema universitari arribi a les masses, que s'hagi convertit en un problema de passió, en un problema de poble... Potser les nostres aspiracions fracassaran per algun temps. No vull creure-ho; però sigui el que sigui el nostre destí, els que hem format el Patronat, lliurats a la feina amb tota la vocació hem viscut un any de bells somnis; i aquests somnis, per ells sols, són prou justificació d'una vida. I ens quedarà per a sempre la satisfacció del deure complert; això... és la gran recompensa dels que són fidels al seu esperit.»

No vull arribar a dir que la Universitat Autònoma del 1933 era perfecta. Però sí que era una voluntat de perfecció i que els homes més conscients que hi treballaren demostraren una indeclinable voluntat de servei. I per al nostre petit país, exponent irrefutable de la seva capacitat ordenadora.

* * *

Ni el seu daler per la investigació ni la plena dedicació a la càtedra pogueren contradir ni tan sols empallidir la vocació de Pi i Sunyer per a la pràctica de la Medicina. És cert que aquesta pràctica li era indispensable per a la subsistència material d'ell i de la seva família. Ja sabem que en el nostre país ni la investigació ni la càtedra han permès mai de viure decorosament i menys abans del 1936. Però al costat d'aquesta necessitat imperiosa, l'exercici clínic de la Medicina, la relació amb el malalt, satisfieia també la seva apetència científica i humanitària. No oblidem que August era fill d'un gran clínic, Jaume Pi i Sunyer, que tot i sentir un apassionat interès per la fisiopatologia i per la medicina experimental, compartia amb Robert la primacia de la clientela de Barcelona i de tot Catalunya. Mentre visqué aquí, August Pi i Sunyer va fer de metge i fou un gran metge. La solidesa dels seus coneixements, afegida al prestigi del cognom i el que li arribava a través de la investigació i de la càtedra, feren d'ell un dels primers consultors del nostre país. Bé que essencialment internista, orientà el seu interès científic i pràctic cap a les malalties de la nutrició. Una de les seves publicacions en aquest camp, la monografia que tracta de les «Distròfies per retard», encara avui es llegeix amb interès i hom hi troba plena vigència conceptual. Com a capdavanter d'una via llavors inèdita a casa nostra, l'any 1926 fundà el Sanatori de Sant Just Desvern, amb Rodríguez-Arias, Jacint Vilardell i Emili Mira. Allà fou on per primera vegada a la nostra terra hom assajava el treball clínic en equip sense el vessant quirúrgic.

Com a metge, Pi i Sunyer era molt més que un científic. La seva presència senyorial, l'autoritat de la seva paraula no eren obstacle sinó camí per a establir amb els seus malalts una intercomunicació cordialment afectiva basada en l'afany de guarir i en la gran consideració a la condició humana dels pacients. Illumina aquest aspecte de la personalitat de Pi i Sunyer això que conta el seu germà Carles: «Quan ja era una figura prestigiosa ací i a fora no defugia de pujar per uns honoraris irrisoris la costeruda escala d'un pis modest per tal de no defraudar la confiança d'un vell client que potser ja ho havia estat del seu pare.»

Pi i Sunyer no veu cap antítesi entre els dos vessants de la Medicina, el de la investigació i el de la clínica, sinó que els considera obligadament complementaris. Ho deia en el discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Medicina l'any 1910, sis anys abans d'ocupar la càtedra de Fisiologia; i això demostra com fou de primerenc el seu prestigi. Heus ací les seves paraules: «El metge ha de procurar explicar-se el problema clínic pels mecanismes fisiològics coneguts... Puix que la malaltia deriva d'una pertorbació de la fisiologia, cal estudiar primer el funcionalisme normal per arribar a conèixer les seves alteracions.»

Aquesta actitud mental harmonitzadora de les diverses disciplines biològiques és una constant de la doctrina de Pi i Sunyer que es transparenta a través de les seves lliçons i de les seves publicacions.

* * *

Un complement de les facetes de biòleg —investigador, universitari, mestre, metge— és la seva gran capacitat d'expositor de fets i doctrines en matèria biològica. De publicista científic, en una paraula. No són els d'ara ni el moment ni el lloc per a donar la relació dels llibres, conferències i comunicacions que publicà. Les produïdes durant els anys que residí a Catalunya s'acosten molt al centenar. A les envistes de la senectut, resident a Veneçuela, el seu esperit remuntà cap a la visió sintètica dels problemes biològics i produí obres tan ambiciososes com «*Fundamentos de la Biología*», «*La Unidad Funcional*», «*El Sistema Neurovegetativo*», «*The Bridge of Life*», «*Classics of Biology*» i finalment el gran Tractat de Fisiologia Humana redactat amb la col·laboració del seu germà Santiago. Aquests llibres comprenen més de cinc mil pàgines escrites en el lapse de dinou anys; pàgines que impliquen una enorme feina preparatòria i de profunda i lenta reflexió i elaboració. Llevat del darrer, tots aquests llibres vénen a ésser densos i dilatats assaigs entre biològics i filosòfics, en els quals destaca la força del pensament i la bellesa de l'estil.

Perquè August Pi i Sunyer era un gran escriptor, un autèntic literat. La seva afeció a les lletres no es despertà pas en la nostàlgia de la vellesa i en l'enyor de la pàtria, sinó que es manifestà ja en la seva primera joventut. No és estrany que les inquietuds artístiques vives en aquell moment prenguessin en el seu esperit despert i apassionat. Com assenyala justament el seu germà Carles, aquella era una època de renovació agosarada; un aiguabarreig contradictori de sentiment nacional i de curiositats universals. Per Barcelona entren aires d'Europa; però també és l'hora en què s'aferma la consciència nacional catalana. Diu Carles que a vint anys, tot anant a la Facultat, li confiava els problemes

de rima que li sorgien en escriure la lletra d'una cançó que musicava un company d'estudis. En aquest petit poema, molt sentimental com s'esqueia en aquell període pre-noucentista, hi descriu uns amors dissortats colpits per la duresa del destí. Més endavant va publicar algunes narracions a «Joventut», la revista del modernisme, i va escriure un drama de caient ibsenià, «Màrtirs», que fou publicat amb una portada d'Adrià Gual; portada que traduïa fidelment la tessitura de l'obra. Hi havia dues flors, una de dreta, una altra de colltorçada, símbol del tema: sacrifici d'una passió a les convencions de la societat. I tot i trobar-se ja en plena activitat científica, traduí per encàrrec d'Adrià Gual l'obra de Hauptmann «L'ordinari Hänschel», un drama fort, passional. La traducció resultà justa i viva, i l'obra fou representada repetidament per tot Catalunya.

L'increment de la feina científica l'obligà a deixar en repòs la vena literària. Amb tot, el do del bell dir és evident en tots els seus escrits i parlaments. No puc deixar de recordar la profunda impressió que produí en el jove metge que jo era el 1930 el discurs presidencial del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana.

Al llindar de la vellesa, l'enyor de la seva terra desvetlla la seva afeció per les lletres i escriu la «Novella del besavi», una obra tan reeixida i fresca que sorprèn els que havien oblidat el bon escriptor que era Pi i Sunyer. En quedà satisfet i s'animà a escriure una segona obra: «Els Sunyer metges, pare i fill». Entre una i altra, componen una saga del llinatge Sunyer i Pi-Sunyer, llarga de cinc generacions, sobre l'agredolç retaule de la vida de Roses i del batibull polític d'Espanya durant el segle XIX. La qualitat literària és de les més altes. Podreu veure-ho si em deixeu llegir un fragment de «La novella del besavi». Diu així: «La primavera en què s'emparaulen Josep Pi i Maria Sunyer era excepcional, suau i quieta, clara i flairosa. Els Pirineus es destacaven precisos en el cel pur, i les tardes es dilataven en capvespres transparents. Quan, post el sol, s'encenia el cel damunt la Mare de Déu del Mont l'aigua plana de la badia retornava els mil colors en una policromia canviant que anava fonent-se poc a poc en la porpra de la posta i en les quietes violes que precedeixen la nit. Després, d'un a un, apuntaven els estels i la nit tancava la volta del cel damunt la vila en repòs.»

No em negaran que són unes ratlles de les més belles que hom pot trobar en la nostra literatura. Estic segur que a Ruyra i a Pla els plauria d'haver-les escrit.

I apareixen després les seves poesies; no gaires, unes dues dotzenes; ni produïdes totes en la recança de l'exili sinó moltes en la seva joventut i maduresa. Unes poesies que no són pas un complement anec-

dòtic de la seva personalitat sinó que en defineixen més aviat els sentiments bàsics. Profundament lfríques, intimistes, han d'ésser preses com un esplai espiritual, com una confidència interior. Les amara un amor de ressonàncies franciscanes a les persones i coses pròximes i a aquelles el record de les quals forma part de la seva intimitat. Estima abans que res la humilitat:

«les vides petites que són dolces de viure».

I evoca en Seseras, mestre d'aixa, i en Buscató, el modest amic d'infantesa; i el paradís d'illusions que havien estat les golfes de la casa familiar de Roses on només vivia els estius. I exclama:

«com t'enyora ara vella illusió estival!»

Roses, en la que captava més bé que enlloc

«les veus del mar i del vent, el blau del mar i del cel»,

que porta indissolublement ancorada al fons de l'ànima, és la seva amada que a les velleses el fa delir d'enyorament. No el commou la bellesa opulenta del paisatge tropical, que també sap descriure, sinó que s'embadaleix en el record de

*«la cala reclosa i el turonet pelat
i la mar arrissada sota el vent de garbí».*

Però, de Roses, no és pas el paisatge, la simple epidermis el que més l'inspira sinó un sentiment gairebé telúric que el lliga amb la vila on han nascut tots els seus avantpassats. Així ho confessa:

*«sentors inconfusibles de la costa
de mar, de peix, d'humanitat, d'història
que tu has sentit i que han sentit els teus».*

Tota la vida fou un enamorat ardent del seu Empordà.

* * *

La consciència nacional i cívica de Pi i Sunyer eren massa fortes per a poder defugir la crida de la seva terra a l'època veritablement crucial en què va viure. Una època d'abrandament a favor del dret de les nacionalitats a l'autogovern, i de lluita aspra, violenta a vegades, del proletariat per obtenir millores socials. Ens trobem entre el 1914 i el 1923. A Espanya els governs se succeeixen sense que cap d'ells realitzi res del que es proposen, si exceptuem el rebuig a admetre ni

la més mínima autonomia a Catalunya. La situació política esdevé més caòtica encara per la indisciplina militar cristallitzada en les Juntes de Defensa, incomprensiblement legalitzades pel Govern Dato. El juliol de 1917 es reuneix l'Assemblea de Parlamentaris de Catalunya per tal de fixar un programa d'actuació unitària; però aquesta unitat fou esquerpada al cap d'un mes en acceptar els regionalistes dues carteres al govern de Madrid sense la contrapartida d'un programa mínimament satisfactori per a Catalunya.

Pi i Sunyer havia estat elegit el 1916 diputat a Corts per Figueres com a federal nacionalista; però fou després de la reelecció, el 1918, que es produeix la seva vibrant i decisiva intervenció parlamentària del 16 i 18 d'abril. Hi censura vivament l'actitud política dels partits espanyols i reclama la modificació constitucional necessària per atendre les reivindicacions catalanes tal com havia acordat l'Assemblea de Parlamentaris.

Les paraules de Pi i Sunyer no tingueren —ni caldria dir-ho— cap resposta positiva però serviren per a galvanitzar la decisió dels nostres diputats, que finalment es retiren —tots, unànimes— del Congrés per tal de subratllar llur convicció que el debat sobre els drets i aspiracions de Catalunya no duria a cap resultat.

El 1920 Pi i Sunyer torna a ésser candidat i a sortir elegit. En el seu manifest electoral diu, entre altres coses: «Els pobles moren pel seu materialisme... i perquè perden la solidaritat entre els seus estaments.» «Si la voluntat, el seny i la fraternitat no ens assisteixen... quedarem, com a poble, rerassagats per sempre.»

Seria bo que no oblidéssim les reflexions de Pi.

Després del 1939, resident ja a Venèçuela, August Pi i Sunyer es convertí en el patriarca dels catalans que ja hi eren i dels que hi anaren arribant, diu Marc-Aureli Vila. La casa de Pi era oberta a tothom. D'aquests contactes nasqué el Centre Català de Caracas. No cal dir que el primer president en fou ell.

El 1953 presidí els Jocs Florals de la Llengua Catalana celebrats a Caracas. Deixeu-me transcriure una frase del seu discurs, testimoni de la seva ferma consciència nacional: «La llengua dóna unitat i figura a una nació i posa en la comunitat aquell gra d'emoció que farà d'un poble una pàtria.»

I vet ací què contestà quan, arran d'adoptar la nacionalitat veneçolana, li preguntaren com s'ho faria per sentir-se català i veneçolà alhora: «Fer-me veneçolà és com haver-me casat amb la dona que estimo; però mai no podré oblidar la meva mare: Catalunya.»

* * *

Tantes coses podríem contar d'August Pi i Sunyer! Perquè res del que és humà li era aliè, estimà la música. Tenia una bella veu de baríton i sabia jugar-la amb destresa i sentiment. Acompanyat per la seva muller, cantava ben dignament el que era el seu feble: el pròleg de «I Pagliacci» —diu el seu germà Carles. Això no obstant, ell era un fervorós wagnerià. Com podia deixar d'ésser-ne en aquella Barcelona que sentia i manifestava exaltadament, gairebé sectàriament, la seva fe wagneriana! Quin Wotan, hauria estat —diu Carles, cofoi de la magnífica presència i bona veu d'August. Tingué una estreta amistat amb Enric Granados i aquesta relació fou l'origen de la seva elecció per a la presidència de l'Associació de Música da Camera, una entitat que tant de bé va fer a la cultura musical del nostre país. Mentre fou presidida per Pi i Sunyer inicià i dugué a bon terme la campanya perquè l'Ajuntament concedís a Pau Casals el títol de ciutadà honorari de Barcelona. I així fou fet, essent alcalde el seu germà Carles.

* * *

I de la seva vida acadèmica, què us en diré si a tantes entitats pertanyé i tantes en presidí! Fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans —un dels set fundadors de la Secció de Ciències—, i no fa gaire vaig saber que el 1936 era president del Comitè Olímpic espanyol, fet que demostra l'ample ventall dels seus admiradors.

Però, potser allà on fou més visiblement eficaç la seva presidència fou a la Reial Acadèmia de Medicina. Quan hi ascendí, el 1927, aquesta ocupava un vell i rònec convent desamortitzat del carrer dels Banys. Pi es proposà d'instalar-la en un lloc més digne i emprengué la restauració del noble edifici construït en temps de Carles III per al Reial Col·legi de Cirurgia, ocupat després fins el 1907 per la Facultat de Medicina. Els treballs de restauració foren molt costosos i només pogueren arribar a bona fi gràcies a la gestió personal del seu president. A ell deu Barcelona la més bella residència que una Acadèmia pot desitjar.

* * *

I llavors vingué l'exili. El professor García-Arocha ens contà fa pocs dies amb quina eficàcia i energia treballà a Veneçuela i quin fou el prestigi del seu Institut de Medicina Experimental i dels seus nombrosos deixebles. Ja he dit abans que hi va escriure les més ambiciosos

de les seves obres. Després de la jubilació l'any 1950 continuà treballant fecundament i amb tota la seva lucidesa.

L'any 1955 l'Índia li atorgà, a través de la UNESCO, el premi Kalinga, una de les distincions internacionalment més cotitzades d'entre les que es concedeixen a personalitats del camp de la Biologia.

L'acte de lliurament fou a la seu de la UNESCO, a París. Els organitzadors havien demanat a Pi què li semblava d'invitar a presidir-lo, entre d'altres, el representant d'Espanya. August Pi i Sunyer contestà: «L'únic representant del meu país és el president de la Generalitat de Catalunya». I l'honorable senyor Josep Tarradellas ocupà, d'acord amb el desig de Pi i Sunyer, el lloc preminent que li pertocava.

Veneçuela li concedí la seva més alta condecoració; i heus aquí què li va dir el president Rómulo Betancourt en fer-li a mans: «*Pi Sunyer ha sembrado entre nosotros no sólo una semilla de ciencias sino también de civilidad.*» Amb aquestes paraules queda ben clar que el diapasó del nostre gran home no havia canviat de to.

Però tots aquests honors i títols, que indubtablement apreciava, «els hauria donat de bon grat —diu el seu germà Santiago— per tornar a sentir en la seva cara les primeres bufades del vent de garbí quan s'aixeca els matins d'estiu al golf de Roses». I potser és d'aquesta època aparentment triomfal un vers ben significatiu que he llegit en una de les seves poesies:

*«Sents que ho has perdut tot
i no et queda recança.»*

La davallada es produí ben inesperadament. El 1957, una dissortada intervenció quirúrgica es complicà de fortes hemorràgies que no foren compensades prou de pressa. El privilegiat, excepcional cervell d'August Pi i Sunyer quedà massa hores amb poca sang i s'hi produí una brusca i dràstica degradació. Abans d'entrar a la clínica estava escrivint el «Tractat de Fisiologia»; quan en sortí era incapaç de redactar un paràgraf mitjanament complex. La raó poc que la va perdre ni la intel·ligència; però sí la facultat de captació de nous conceptes i la d'evocació dels mots. Una anècdota de la qual sóc testimoni demostra que això és ben cert; que sota una evident inexpressió conservava una envejable lucidesa.

Era l'any 1959. En una sessió de treball de la Reial Acadèmia de Medicina jo hi presentava una comunicació i vaig tenir l'honor que aquesta sessió fos presidida per ell; presidència ocasional que Pedro-Pons li oferí. Conservava la seva presència física, la vivacitat de la mirada; però la seva conversa era molt pobre. Semblava com si evités

d'enraonar perquè l'evocació dels mots li era difícil. No obstant, amb un moment n'hi hagué prou perquè poguéssim veure que no havia pas perdut la seva agudesesa. En aixecar la sessió, Roig i Raventós que li diu: «Vós, Pi, com sempre amb el vostre aire d'emperador romà.» Immediatament ell contestà: «Sí, però destronat.»

Després vingué una altra adversitat contundent: la invalidesa i la mort de la seva muller. Això frustrà d'arrel la il·lusió que havia somniat per a la seva vellesa i que havia formulat en una de les seves poesies:

*«Oh manses mans de la muller!
Són les que al terme de la vida
Em faran dolça la dormida.»*

No havia passat gaire temps; el 12 de gener de 1965, s'extingí per sempre l'extraordinària intel·ligència d'August Pi i Sunyer. S'aturà per sempre el cor noble que tantes i tan exemplars empreses havia impellit.

* * *

S'extingí l'home però ha quedat l'obra; i per damunt de tot ha quedat l'exemple. Un exemple que ens demostra tot el que pot aconseguir una intel·ligència empesa per la passió de servir un país i una cultura a través del treball. En el discurs presidencial del VI Congrés de Metges de Llengua Catalana proclamava aquesta voluntat i aquesta exigència. Deia: «És sobretot pel nostre treball que serem patriotes. Perquè si el saber és una fruïció el saber és també una força.» I en la commemoració del 20è. aniversari de la Societat de Biologia tornava a proclamar la seva fe en la fecunda correlació entre ciència i poble: «Que cadascun de nosaltres —deia— trobi nous motius d'entusiasme per a l'obra comuna, fervor i vocació que remoguin la massa social en un miracle col·lectiu.»

No és gratuït, doncs, dir que l'obra de Pi i Sunyer es manté en una tessitura de noblesa, de vibració, d'eficàcia que mai no decauen perquè s'estintola damunt un fonament incommovible: l'amor a la seva terra. No pas un amor retòric sinó un amor amarat de la més esmolada exigència. Fidelitat al país que no fou obstacle sinó trampolí per a esdevenir el més internacional dels nostres científics, demostrant així la validesa del consell imperatiu de Joan Alcover: «Voleu ésser universals? Siau catalans.» I davant de tantes desercions que hem hagut de contemplar, la seva vida ens confirma que mai una personalitat autèntica ha oblidat, amagat o disfressat la seva identitat nacional.

* * *

Cal que exaltem, amics, a tall de senyera, la figura d'August Pi i Sunyer. El centenari de la seva naixença és una fita que ens permet d'oblidar el greu d'haver-lo perdut i de proclamar el goig d'haver-lo tingut com a mestre i de continuar tenint-lo com a guia.

Vaig dir arran de la seva mort i ho torno a dir avui que davant una tan paradigmàtica personalitat més que fer comentaris convenia una reflexió sobre la contínua gesta que és la seva vida. Potser així podríem encomanar-nos una espurna de la seva passió creadora, dinamitzant. Potser així sabríem aprofundir més en la nostra parcel·la de treball, sabríem estimar totes les nobles concrecions de l'esperit i ens sentiríem més decidits a servir el nostre país. Potser així seríem capaços del que ara, precisament ara, el nostre país necessita més que mai: que tots els ciutadans ens apleguem en un afany col·lectiu d'acció i d'ordenació, exaltat i assenyat alhora; un afany com el que inspirà i ennoblí la vida i l'obra d'August Pi i Sunyer.

I seria bo i seria just que Catalunya li guardés un record permanent i entranyable; que fes real i viu allò per què ell sospirà per a l'endemà de sempre i que plasmà en una de les seves poesies:

«Serà un etern amor el que ens espera.»